

باسمه تعالی

## « سه گام طلایی »

### ۵۵ نکته برای موفقیت آموزگاران، در تدریس قرآن

رضا نباتی - از مؤلفین کتاب های درسی قرآن

دانشجوی دکترای فلسفه تعلیم و تربیت

#### مقدمه

اغلب آموزگاران دوست دارند بدانند چگونه می توانند تدریس قرآن موفق داشته باشند. اگر شما هم احساس می کنید در تعلیم قرآن کریم به دانش آموزان مشکل دارید، ممکن است دانستن این سه گام طلایی برای تان مفید باشد. یقیناً با تکیه بر این روش ها، بسیار آسان تر از گذشته می توانید از عهده آموزش قرآن به دانش آموزان برآیید و نیز از تدریس قرآن لذت ببرید. شما اگر آموزگار خوبی نباشید، نمی توانید همه دانش آموزان کلاس تان را به اهداف قصد شده برنامه درسی قرآن رهنمون شوید. این که چگونه می توانید مطمئن شوید که همه دانش آموزان موفق و علاقمند به یادگیری قرآن شده اند، موضوع این مقاله است. لذا مطالعه این مقاله را از دست ندهید.

سه گام طلایی و ۵۵ نکته برای موفقیت آموزگاران در تدریس قرآن :

### گام اول: نقطه عزیمت

« فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ »

هنگامی که تصمیم گرفتی بر خدا توکل کن.

سوره آل عمران ۱۵۹

قبل از تدریس قرآن، به این **۲۰ نکته** توجه کامل داشته باشید :

#### ۱- تربیت وظیفه « خود دانش آموز » است، نه شما

پس معلم، فراهم کننده موقعیت مناسب یادگیری برای دانش آموزان است.

#### ۲- اصل « برنامه درسی » است؛ نه کتاب درسی

کتاب درسی یکی از ابزارهای تربیت، آموزش و یادگیری است، نه تنها ابزار. لذا بیش از همه، در جست و جوی برنامه درسی باشید.

#### ۳- چیستی و چرایی « برنامه درسی مقدم بر « چگونگی تدریس » آن

این که « چرا » دانش آموزان باید این درس را فراگیرند و منظور این درس از آوردن این مطالب « چیست؟ » سوال های مهمی است که به « فلسفه وجودی » آن درس اشاره دارد. پاسخ این سوال ها در برنامه درسی آن حوزه یادگیری مشخص می شود.

#### ۴- لذت یادگیری قرآن را به دانش آموزان بچشانید.

از خودتان شروع کنید. اگر شما از خواندن قرآن لذت ببرید، شاگردانتان هم مثل شما خواهند بود. آموزگاران بزرگ در کنار هدف، « اشتیاق » هم دارند. پس، از صمیم قلب، آموزش دهید.



## ۵- « مقدمه کتاب » را بخوانید.

شورای آموزگاران یکی از بهترین فرصت هایی است که آموزگاران همپایه می توانند در آن کتاب درسی قرآن را بررسی کنند. یکی از بخش های مهم کتاب، مقدمه کتاب درسی است. هر چند کتاب راهنمای تدریس معلم در سایت « دفتر چاپ و توزیع کتب درسی » به نشانی زیر بارگزاری شده است :

<http://chap.sch.ir>

## ۶- تعلیم قرآن، نه به هر قیمتی

آموزگار اگر در زنگ قرآن، خنده رو و مهربان باشد، یقیناً در جلب نظر و افزایش علاقمندی شاگردان به قرآن می تواند اثر بخش بیشتری داشته باشد. و بالعکس نیز ناراحتی و عصبانیت و یا برخورد نامناسب معلم گاهی به بی میلی و فرار دانش آموز از یادگیری قرآن می شود که جبران آن فرصت و هزینه زیادی را می طلبد.

## ۷- « لهجه عربی » همان « زبان عربی » نیست.

همه دانش آموزان به یک نسبت، توان و علاقه لازم برای رعایت لحن عربی در خواند قرآن را ندارند؛ و بلکه اغلب دچار اضطراب بیشتر می شوند. از سوی دیگر چنین ضروری وجود ندارد. زیرا لهجه و لحن عربی با زبان عربی یک چیز نیست. مانند خواندن دعای کمیل و زیارت عاشورا که با لحن فارسی است. لذا گام های آموزش معلم نباید فاصله زیادی از دانش آموزان داشته باشد، تا بتوانند به راحتی همراهی کنند.

## ۸- آموزگار، « بهترین معلم روخوانی قرآن »

اگر مصوبه ۶۷۷ شورای عالی « تدریس قرآن در دوره ابتدایی را وظیفه آموزگار پایه می داند. » به دلایل صحیح متعددی است. آموزگار کسی است که در دوره تربیت معلم با روش تدریس قرآن نیز آشنا شده و موظف به تدریس قرآن است. هم چنین او متخصص زبان آموزی فارسی است. و آموزش قرآن در دوره ابتدایی نیز از همین قاعده یادگیری پیروی می کند.

## ۹- در آموزش قرآن « جامع نگر » باشیم.

ارکان « سواد قرآنی » (خواندن، فهمیدن، تدبر و انس مستمر) در عرض هم بوده و با همدیگر رشد می کنند. گاهی این تلفیق، چنان در هم تنیده است که جدا کردن آن، تولید اشکال می کند. مانند خواندن و فهمیدن که دو روی یک سکه هستند.

## ۱۰- تقسیم دانش آموزان در آبان ماه، بر اساس « هوش های چندگانه »

تفاوت های فردی و استعداد و علاقه دانش آموزان، در میزان رشد و موفقیت ایشان حرف اول را می زند. از سوی دیگر همه بچه ها مثل هم نیستند. میوه های درخت همه باهم رسیده نمی شوند. پس یک روش تکراری را روی همه پیاده نکنید. لذا « **عجله ممنوع** »

## ۱۱- استعداد یابی در حد وظیفه

نخبه پروری نه وظیفه معلم و نه وظیفه اصلی آموزش و پرورش است؛ بلکه تشخیص و هدایت ایشان به مراجع ذی صلاح وظیفه شمامست.

## ۱۲- محور اصلی آموزش شما نیستید، شاگردان تان هستند.

پس ملاک آموزش، یادگیری اغلب دانش آموزان است؛ نه برنامه و کتاب درسی شما

## ۱۳- شاگردان تان را بشناسید.

آموزگار پایه این شانس را دارد که تک تک دانش آموزانش را در مدت کمی شناسایی کرده و می تواند با ایشان ارتباط عاطفی عمیق برقرار کند. این ارتباط در یادگیری و تربیت بسیار مؤثر است.

## ۱۴- کلاس، یعنی « موقعیت مناسب یادگیری »

معلم باغبانی را ماند که می داند باید موانع را کنار بزند تا فطرت الهی، زمینه رشد و نمو را بیابد. او به خوبی می داند خدای حکیم هم در ذات موجود و هم در عالم هستی استعدادها و امکانات موجود را آفریده است. کار معلم و باغبان، فراهم آوردن موقعیت برای شکوفایی فطرت الهی است.



## ۱۵- کلاس، محیط امن یادگیری

اگر آموزگار محیطی امن فراهم کند، ریسک‌پذیری شاگرد افزایش می‌یابد.

## ۱۶- انعطاف‌پذیر باشید.

از نظر بعضی از فرهنگیان، معلم یا مدیر باید به گونه‌ای ظاهر شود که انگار پاسخ تمام سؤالات را می‌داند و هر نشانه‌ای از انعطاف‌پذیری یا بی‌اطلاعی، یک نقطه‌ضعف است. اما گاهی اوقات ممکن است «نمی‌دانم» بهترین پاسخ یک آموزگار باشد. زیرا با این پاسخ به جای از دست دادن اعتبارش، اعتماد شاگردانش را به دست می‌آورد و اعتماد زیربنای روابط سازنده است.

## ۱۷- مبنای تدریس را «کار گروهی» قرار دهید.

از ویژگی‌های برنامه درسی قرآن آن است که هر یک از موضوعات را می‌توان به صورت گروهی و روش فعال اجرا کرد. ( لوحه خوانی، قرائت سوره، کار در کلاس، پیام قرآنی و ...)

## ۱۸- ساده و واضح صحبت کنید.

گاهی بیان یک مطلب و یا پاسخ یک سؤال، چندان آسان نیست. در این صورت اگر نمی‌توانید ساده صحبت کنید، لاقلاً واضح صحبت کنید. استفاده از داستان و تمثیل و یا به کار بردن واژگان ساده تر کمک به وضوح مطالب می‌کند.

## ۱۹- تقویت علاقه دانش‌آموزان به خواندن مستمر قرآن کریم

به خودتان بگویید: آیا من می‌توانم شاگردانم را به خواندن روزانه قرآن عادت دهم.

## ۲۰- «نقش خانواده» مهمتر از نقش معلم و مدرسه

نقش خانواده در آموزش قرآن را دست کم نگیرید. «نقش الگوی خانواده» در انس روزانه دانش‌آموزان با قرآن حرف اول را می‌زند. لذا در ابتدای سال برای اعضای خانواده جلسه‌ای گذاشته و مواردی را که در مقدمه هر یک از کتاب‌های درسی برای اولیای دانش‌آموزان آمده برای ایشان بیان کنید.

## کام دوم: آموزش و تدریس

«يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ»

(رسولی که) آیاتش را بر آنها می‌خواند و آنها را تزکیه می‌کند و به آنان کتاب و حکمت می‌آموزد.

سوره جمعه ۲

در هنگام تدریس، در رعایت این **نکته ۲۵** کوشا باشید:

## ۲۱- الگوی عملی آداب قرآنی باشیم.

دانش‌آموزان اغلب رفتارهای تربیتی را از اطرافیان و به ویژه معلم خود می‌آموزند. آموزگار چه بخواهد و چه نخواهد الگوی رفتاری و اخلاقی دانش‌آموزان است. لذا نقش معلم، چه در رعایت آداب ظاهری و باطنی و چه انس مستمر با قرآن کریم بسیار مهم است.

## ۲۲- کلاس تان را با «مهارت آموزی» آغاز کنید.

مهمترین دغدغه معلم در کلاس: آیا من می‌توانم در هر جلسه، همه دانش‌آموزان را به خواندن قرآن وادار کنم؟

## ۲۳- اول، روخوانی؛ سپس، روان خوانی

روخوانی، با کسب مهارت دیداری و روان خوانی با کسب مهارت شنیداری تحقق می‌یابد؛ لذا تا همه دانش‌آموزان روخوانی نکرده‌اند، به مهارت روان خوانی نپردازید.



## ۲۴- از توانایی خود در تدریس لوحه های روخوانی اطمینان حاصل کنید.

« روش اشاره ثابت و متحرک » پیش نیاز آموزش روخوانی است. زیرا در روخوانی مهارت دیداری در تشخیص و خواندن ترکیب حروف و حرکات حرف اول را می زند.

## ۲۵- مراحل سه گانه روخوانی را جدی بگیرید.

روخوانی مقدمه روان خوانی است. و دارای سه مرحله است.

**مرحله اول:** پیش خوانی در کلاس: آیات درس توسط هر دانش آموز بین ۳ تا ۵ دقیقه خوانده می شود.

**مرحله دوم:** خواندن در گروه: همان آیات توسط دانش آموزان هم میزی بین ۳ تا ۵ دقیقه برای یکدیگر خوانده می شود.

**مرحله سوم:** خواندن برای کلاس: یک سطر از آیات درس توسط هر یک از دانش آموزان برای کلاس خوانده می شود.

## ۲۶- لوحه روخوانی را دوبار بیشتر تمرین نکنید.

**بار اول:** جمع خوانی لوحه؛

**بار دوم:** فرد خوانی چند دانش آموز

## ۲۷- اول لوحه، سپس کتاب درسی

برخی معلمان، پس از لوحه خوانی، دیگر سراغ کتاب درسی نمی روند. و بالعکس ... در حالی که تمرین با کتاب و مصحف شریف به همان اندازه لوحه آموزشی در کسب مهارت روخوانی اهمیت دارد.

## ۲۸- هر صفحه از کتاب درسی (یا قرآن کریم) را « یکبار » ( حداکثر دوبار ) تمرین کنید.

دانش آموزان در بار اول به دلیل جدید بودن با دقت می بینند و می خوانند. اما در تکرارهای بعدی به دلیل کاهش انگیزه و تکراری بودن، تمرکز پیدا نمی کنند.

## ۲۹- اول ساده خوانی کنید، سپس فصیح خوانی

این تجربه را به کرات مشاهده کرده اید دانش آموزانی که مستعد قرائت هستند، در اغلب موارد به جای صحیح خوانی، در تلاشند تا زیبا و فصیح بخوانند؛ به همین دلیل دچار اشکالات روخوانی فراوان می شوند. راهکار در این است که این دانش آموزان هم، ابتدا به صورت ساده و صحیح بخوانند و سپس به آن ها اجازه قرائت آهنگین داده می شود.

## ۳۰- « قانده محوری » در تدریس ممنوع

سعی کنید هر یک از قواعد خواندن ( روخوانی، روان خوانی و حتی فصیح خوانی و تجوید ) را لابه لای « مهارت آموزی » آموزش دهید. آن هم در حد تذکر همان مورد. فرصت کلاس را به تمرین خواندن توسط دانش آموزان بدهید.

## ۳۱- از ابزار آموزشی بیجا استفاده نکنید.

استفاده از قرائت الگو ( فایل صوتی ) و یا خواندن معلم در ابتدای کلاس و قبل از روخوانی دانش آموزان، منجر به بروز اشکال و اختلال در کسب مهارت روخوانی می شود. مانند کلی خوانی و تصویر خوانی و بی توجهی به حرکات، ترکیب حروف و علائم.

## ۳۲- به نام حفظ، به کام « روان خوانی »

حفظ قرآن، فعالیتی تخصصی است که از توان اعم اغلب دانش آموزان خارج است. اما « حفظ نسبی » جملات و پیام های قرآنی بهانه خوبی است برای تسلط دانش آموزان بر روان خوانی قرآن کریم.



### ۳۳- ترس دانش آموزان از قرآن کامل را از بین ببرید.

گاهی لازم است از دفتر مدرسه تعدادی مصحف آموزشی به کلاس بیاوریم و بین دانش آموزان توزیع کنیم. و از آن ها بخواهیم که به صورت تصادفی آن را باز کنند و چند خطی بخوانند. مهمترین ویژگی این روش، کاهش اضطراب دانش آموزان از مواجهه با قرآن کامل است. با این کار لذت آشنایی با مصحف شریف را به دانش آموزان بچشانید.

### ۳۴- پیام قرآنی بهانه ای برای کسب « مهارت تدبر »

پیام قرآنی، حدیث نورانی، قطره اما دریا و یک نکته از هزاران همگی بهانه و ابزار کسب مهارت تفکر و تدبر در قرآن هستند. اغلب معلمان ابتدایی تصور می کنند که هدف از « پیام قرآنی » آموزش محتوای درون پیام قرآنی است. در حالی که برنامه درسی قرآن به ما می گوید که هدف از پیام قرآنی « کسب و تقویت مهارت تفکر و تدبر » در پیام قرآنی است. پس معلمی که این نکته را می داند، به جای سخنرانی درباره پیام، به طرح سؤال های مناسب برای ایجاد زمینه تفکر و تدبر در قرآن می اندیشد.

### ۳۵- آموزگار خوب، سؤالات خوب می پرسد.

ایجاد « انگیزه » یعنی گذاشتن علامت سؤال در ذهن مخاطب؛ و سؤال خوب، بهترین ابزار ایجاد انگیزه در ذهن دانش آموز است.

### ۳۶- به « حفظ » یک جمله کوتاه قرآنی، راضی باشید.

به جای حفظ یک سوره یا یک صفحه و یک آیه، بهتر است به « حفظ یک جمله » راضی شویم. زیرا همه دانش آموزان مدارس توان و علاقه به حفظ کامل سوره و آیه را ندارند.

### ۳۷- از معنای لغات و ترکیب های قرآنی مشترک سؤال کنید.

از نعمت های بزرگ ایرانیان اشتراک خط و واژگان فارسی و قرآنی است. به طوری که در هر صفحه از قرآن بین ۲۰ تا ۳۰ کلمه که دانش آموزان ابتدایی قادر به تشخیص معنای نسبی آن هستند وجود دارد. این گنج بزرگ را پاس بداریم و از آن به خوبی استفاده کنیم. گاهی در حین خواندن دانش آموزان از معنا کلمه ها و ترکیب های ساده و پرکاربرد سؤال کنید. به آن ها در یافتن پاسخ کمک کنید.

### ۳۸- کار در کلاس را با « فکر دانش آموزان » تکمیل کنید.

دانش آموزان برای تکمیل تمرین های بخش کار در کلاس معمولاً از عبارات ترجمه شده صفحه قبل و یا لغات آخر کتاب استفاده می کنند. در حالی که بهتر است در بار اول از ذهن خود کمک بگیرند.

### ۳۹- هدف از داستان قرآنی، علاقه مندی به خواندن قرآن است.

در « داستان های قرآنی » یا « داستان هایی درباره قرآن کریم » مهم ترین هدف، ایجاد و تقویت انس دانش آموزان به خواندن قرآن است. سایر موارد از چنین اهمیتی برخوردار نیستند.

### ۴۰- بیان داستان ( شعر و تمثیل ) را به یک سوم آخر زنگ موکول کنید.

ابتدای زنگ، دانش آموزان، تازه نفس و با انگیزه هستند؛ لذا بهتر است این فرصت به تمرین خواندن انفرادی و سپس جمع خوانی با قرائت الگو و سپس به مطالبی مانند داستان و شعر اختصاص یابد.

### ۴۱- بیش از اندازه اطلاعات ندهید.

ذهن هم مانند زمین مستعد کشاورزی است. بیش از اندازه بذر علمی نپاشید. چرا که جلوی رشد سایر دانه ها را نیز می گیرد.

### ۴۲- رفع اشکال، فرصت طلایی یادگیری است.

در برخی از موارد که دانش آموز کلمه ای را غلط می خواند، می توان فرصت خوبی را برای بیان یک نکته فراهم آورد. البته کوتاه و قابل فهم. مانند مواردی که امکان دارد برای اغلب دانش آموزان پیش آید. و نیز در اتصال کلمات که بهتر است روی تخته نوشته شود و به شکل صحیح اشاره شود تا دانش آموزان بخوانند.

### ۴۳- هرگز دانش آموزی را با دیگری « مقایسه نکنید. »

دانش آموزان دوست ندارند در مواقع ضعف و ناتوانی با دوستانشان مقایسه شوند. این کار ممکن است به نفرت دانش آموز از درس و معلم منجر شود.

### ۴۴- شاگردان به یکدیگر آموزش دهند.

گاهی دانش آموزان زبان همسالان خود را بهتر از معلم می فهمند. و گاهی راه های بهتری برای رفع مشکلات پیشنهاد می کنند. به آن ها فرصت بدهید تا به همدیگر کمک کنند.

### ۴۵- گاهی صحبت کردن را متوقف، و « شنیدن را آغاز کنید. »

گوشی برای شنیدن داشته باشید. برخی از دانش آموزان سخن گفتن در نزد معلم را برای خود افتخار بزرگی می دانند. پیام های قرآنی، احادیث، داستان ها، بخش کار در کلاس و ... این فرصت طلایی را برای رشد مهارت های ذهنی، زبانی و نهایتاً اعتقادی دانش آموزان فراهم می آورند.

کام سوم: نتیجه گیری و ارزش یابی

« مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ مِثَالِهَا »

هر کس کار نیکی بجا آورد، ده برابر آن پاداش دارد.

سوره انعام ۱۶۰

در پایان تدریس به این **نکته ۱۰** نیز توجه کنید :

### ۴۶- « فرصت سؤال » بدهید.

گاهی دانش آموزان در حین تدریس معلم، سوال هایی به ذهنشان خطور می کند. از آن ها بخواهید تا در همان موقع بپرسند و یا آن را یادداشت کرده و در پایان تدریس شما و در زمان « فرصت سؤال » بپرسند.

### ۴۷- نکات مهم را تکرار کنید.

« **کلیشه** » یعنی تکرار ملال آور، اما گاهی تکرار خوب، لازم است. مانند بخش قرائت و حفظ نسبی

### ۴۸- به « بی سوادی قرآنی » در جامعه، دامن نزنید.

دانش آموزان امروز، شهروندان فردای شما هستند. کاری کنید که حتما مهارت های اولیه قرآنی را فرا گیرند. پس راضی به گسترش بی سواد قرآنی نشویم.

### ۴۹- « سخت گیری » و « سهل انگاری » نکنیم.

هر دو نگاه، معنای افراط و تفریط را می دهد. « **جدیت** » و « **جذبه** » معلم با سخت گیری متفاوت است. از سوی دیگر مدیر و معلم موفق، از همان ابتدای سال به دنبال تحقق یادگیری قرآن و تربیت قرآنی دانش آموزان است.

### ۵۰- « باید به همه دانش آموزان نمره خوب داد. » نتیجه یک « باور غلط » است.

درس قرآن مانند سایر دروس دارای برنامه و ارزش یابی است. اینکه به دانش آموزی که چیزی یاد نگرفته، نمره خوب دادن از عدالت آموزشی به دور است. و به مفهوم واقعی ساده اندیشی و سطحی نگری است. که به بی سواد قرآنی منجر می شود.

### ۵۱- روش ارزش یابی در درس قرآن « فرایندی » است.

از آنجا که درس قرآن، یک درس مهارتی است، قطعاً در شب امتحان و با حفظ قواعد و اصطلاحات آموخته نمی شود. پس باید از همان ابتدای سال تحصیلی نسبت به یادگیری تدریجی مهارت های قرآنی، برنامه ریزی دقیق صورت پذیرد.

## ۵۲- « انس مستمر با قرآن » هدف غایی و نهایی تدریس

موفقیت یک معلم در طول یکسال تحصیلی زمانی قابل تضمین است که منجر به انس مستمر دانش آموز با خواندن و ارتباط با قرآن شود. و الا به تدریج بسیاری از مطالب و حتی مهارت های اولیه را فراموش می کند.

## ۵۳- « قرآن در تابستان » فقط برای تابستان نیست.

طبق قانون، سال تحصیلی ۱۲ ماه است. پس دانش آموزان باید در تابستان هم به یادگیری و تمرین بپردازند.

## ۵۴- « درس پژوه » همدیگر باشیم.

در کلاس تان را به روی مدیر و معاون مدرسه باز کنید. از همکاران خود بخواهید که از تدریس شما دیدن کنند. دیگران هم می توانند از روش های خوب و موفق شما الگو گرفته و در کلاس خود استفاده کنند. و نیز نقاط قوت و ضعف شما را بگویند. شایسته نیست که معلمی پس از سال ها تدریس، متوجه شود که اشتباه تدریس کرده و یا در سخن گفتن و اداره کلاس با اشکالی رو به رو بوده است.

## ۵۵- به کانال « کلاس معکوس آموزش قرآن » سر بزنید.

کلاس معکوس آموزش قرآن کریم **FLIPPED CLASSROOM IN TEACHING HOLY QURAN** شکل جدید از کلاس درسی است که در آن تدریس موضوع در « خانه » از طریق « **APARAN** » انجام می شود و کلاس فرصتی برای تمرین و ارزش یابی تک تک دانش آموزان است. از این امکان و امکانات مشابه برای تدریس قرآن استفاده کنید.

<https://www.aparat.com/nabatis>.

مرداد ۱۳۹۸